

KĄ APIMA SĄVOKA „DALYKINĖ KALBA“?

Eglė Kontutytė

Vilniaus Universitetas, Vokiečių filologijos katedra,
Universiteto g. 5, LT- 01513 Vilnius
Tel.: 2 687230
El. p.: egle.kontutyte@flf.vu.lt

0. Įvadas

Keletą dešimtmečių vienu iš svarbiausių taikomosios lingvistikos tyrimų objektų yra dalykinė kalba. Anot D. Möhno ir R. Pelkos, nė vienam kalbos mokslo objektui nėra šiandien skiriamas toks didelis dėmesys kaip dalykinei kalbai (Möhn, Pelka 1984, 1). Dalykinės kalbos tyrimai suintensyvėjo 20 amžiaus 7 dešimtmečio pradžioje, atsiradus komunikaciniam-funkciniam, pragmatiniam požiūriui į kalbą, be to, augant mokslinių tyrimų mastui ir vykstant techninei pažangai, dėl ko sustiprėjo mokslo specializacijos ir diferenciacijos procesai. Dalykinės kalbos tyrimai turi ir praktinės reikšmės. Remiantis dalykinės kalbos tyrimų rezultatais, galima efektyviau mokyti dalykinės kalbos, versti dalykinius tekstus, taip pat gerinti dalykinę komunikaciją gimtąja ir svetimąja kalba tarp specialistų bei tarp specialisto ir nespecialisto.

Tad šio straipsnio tikslas – pristatyti sąvoką „dalykinė kalba“ („Language for Specific Purposes“, „Langues de Spécialité“, „Fachsprachen“), kaip ją jau keletą dešimtmečių supranta dalykinių kalbų tyrinėtojai, visų pirma germanistai, nes Vokietijoje šiai taikomosios lingvistikos sričiai skiriamas labai didelis dėmesys. Be to, bus aptariamos dalykinės kalbos klasifikacijos, tyrimų raida bei tyrimo kryptys.

1. Dalykinės kalbos samprata

Sąvoka „Language for Specific Purposes“, „Langues de Spécialité“, „Fachsprachen“ užsienio šalių lingvistų nagrinėjama jau daugelį metų, bet liuanistinėje kalbotyroje šis kompleksinis kalbos reiškinytis dar nėra aiškiai apibrėžtas¹. Terminai „dalykinė kalba“, „specialioji kalba“, „specialybės kalba“ ir „profesinė kalba“ vartojami nesisistemiškai². O ir šio lingvistinio reiškinio

¹ „Specialybės kalbos programoje“ nurodoma, kad pagal vartojimo sritį skiriama kalba, vartojama specialiojoje aplinkoje (language for special purposes), ir bendrojoje kalbos aplinkoje (language for general purposes) (SKP 2003, 18). R. Marcinkevičienė teigia, kad terminas „dalykinė kalba“ apibendrina atskirų mokslo ir visuomenės gyvenimo sričių kalbą, pvz., teisės, administracijos (Marcinkevičienė 2004, 9). Anot P. Kniūkštos, specialiosios kalbos atmainos, mokslinė ir administracinė, kartais vadinamos dalykine kalba (Kniūkšta 2005, 21). A. Paulauskienė terminą „dalykinė kalba“ laiko termino „administracinė kalba“ sinonimu (Paulauskienė 2004, 7-8).

² „Specialybės kalbos programoje“ vartojami terminai „specialybės kalba“, „mokslo kalba“, „profesinė kalba“, kurių turinys neapibrėžtas (SKP 2003).

tyrimai apsiriboja dažniausiai tik funkcinių stilių, t. y. mokslinio ir administracinio stiliaus, ir terminijos tyrimais.

Nors jau keletą dešimtmečių vartojama sąvoka „dalykinė kalba“, bet požiūrių į ją yra skirtingų. Visų pirma pati „dalykiškumo“ sąvoka nėra apibrėžta. Ji laikoma aksioma. H. Kalverkämperis teigia, kad nėra absoliučiai egzistuojančio dalykiškumo, jis atsiranda per kalbą tam tikroje situacijoje, todėl nėra jokių objektyvių dalykiškumo kriterijų (Kalverkämper 1980, 4). Taigi, anot H. Kalverkämperio, dalykiškumą, kuris reiškiamas kalba, nulemia ekstralingvistiniai veiksniai.

Pateikiamos apibrėžtys, kurios rodo, kad dalykinė kalba apibrėžiama, remiantis įvairiais kriterijais:

„Fachsprachen sind Subsprachen der Allgemeinsprache, d.h. Teilsprachen der Allgemeinsprache, bei denen phonetische, morphologische und lexikalische Elemente, syntaktische und textuelle Phänomene eine funktionale Einheit bilden und die Kommunikation innerhalb der verschiedenen Bereiche in einem Fach ermöglichen.“³ (Hoffmann 1976, 162–170)

„Wir verstehen unter Fachsprache heute die Variante der Gesamtsprache, die der Erkenntnis und der begrifflichen Bestimmung fachspezifischer Gegenstände sowie der Verständigung über sie dient und damit den spezifischen kommunikativen Bedürfnissen im Fach allgemein Rechnung trägt.“⁴ (Möhn, Pelka 1984, 26)

„Fachsprache – das ist die Gesamtheit aller sprachlichen Mittel, die in einem fachlich begrenzten Kommunikationsbereich verwendet werden, um die Verständigung der dort tätigen Fachleute zu gewährleisten.“⁵ (Hoffmann 1985, 2)

„Fachsprache als Kommunikationsmittel ist ein Ergebnis der Sozialisation innerhalb einer bestimmten Disziplin, das von den anderen Ergebnissen dieser Sozialisation nicht abzulösen ist. Als solches ist sie dadurch gekennzeichnet, dass sie bestimmte Denkstrukturen widerspiegelt, die durch die Methoden des Faches bestimmt sind und bestimmte Mitteilungsstrukturen aufweist, die durch das Erkenntnis- bzw. Forschungsinteresse bestimmt sind.“⁶ (Buhlmann, Fearn 1987, 12).

Iš pateiktų apibrėžčių matyti, kad pati dalykinė kalba, kaip kalbinis reiškiny, laikoma kalbos fonetinių, morfologinių, leksinių, sintaksinių ir teksto priemonių visuma, sudaranti funkcinę vienovę, kurią nulemia ekstralingvistinis veiksnys, „dalyko apibrėžta komunikacijos situacija“, „dalyko sfera“. Be to, dalykinė kalba laikoma ir sociolingvistiniu („kalbos atmaina“), komunikaciniu („komunikacijos priemonė“, „tenkina specifinius dalykinės komunikacijos poreikius“), kognityviniu („tarnauja dalyko turinio pažinimui ir sąvokų įvardijimui“, „atspindi tam tikras mąstymo struktūras“) bei socialiniu („socializacijos rezultatas“) reiškiniu.

---

³ „Dalykinės kalbos yra bendrosios kalbos atmainos, t. y. nacionalinės kalbos dalinės kalbos, kurių fonetiniai, morfologiniai ir leksiniai elementai, sintaksės ir teksto reiškiniai sudaro funkcinę vienovę ir leidžia vykti komunikacijai įvairiose dalyko sferose.“ (Čia ir toliau versta autorės.)

⁴ „Dalykinę kalbą mes šiandien suprantame kaip bendrosios kalbos atmainą, kuri tarnauja dalyko turinio pažinimui, sąvokų įvardijimui bei kalbėjimui apie jas ir todėl tenkina specifinius dalykinės komunikacijos poreikius.“

⁵ „Dalykinė kalba – tai visuma kalbos priemonių, kurios vartojamos dalyko apibrėžtoje komunikacinėje situacijoje ir leidžia specialistams pasikeisti informacija.“

⁶ „Dalykinė kalba kaip komunikacijos priemonė yra tam tikro dalyko ribose vykstančios socializacijos rezultatas, kuris yra neatskiriamas nuo kitų šios socializacijos rezultatų. Kaip socializacijos rezultatui dalykinei kalbai yra būdinga tai, kad ji atspindi tam tikras mąstymo struktūras, kurios yra nulemtos dalyko metodų, ir turi tam tikras informacijos perteikimo struktūras, kurias lemia pažinimo ir tyrimo interesai.“

Be to, pateiktos apibrėžtys leidžia daryti išvadą, kad dalykinė kalba egzistuoja ne greta nacionalinės kalbos, bet yra jos dalis, t. y. kalbinės priemonės, kurių pasirinkimą lemia dalyko komunikacijos situacija, su ja susiję tikslas, kalbos vartotojai, jų pažinimo poreikis ir mąstymas.

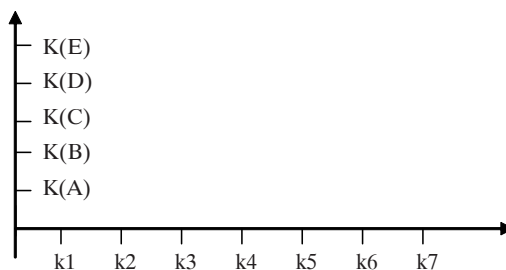
2. Dalykinės kalbos skirstymas

Apžvelgus dalykinės kalbos apibrėžtis, nustatyta, kad dalykinę kalbą lemia dalykinė situacija, su ja susiję komunikacijos tikslas, dalyviai ir pan. Norint konkrečiau apibrėžti sąvoką „dalykinė kalba“, reikėtų nustatyti, kas yra ta dalyko komunikacijos situacija, su ja susiję tikslas, kalbos vartotojai, jų pažinimo poreikis ir mąstymas, kurie lemia atitinkamų kalbinių priemonių pasirinkimą. Galime numatyti, kad tokių dalykinių situacijų bus labai daug. Vadinasi, dalykinė kalba yra nevienalytis reiškiny, o terminas „dalykinė kalba“ atspindi teorinę sąvoką, kuri apima daug įvairiose dalykinėse situacijose vartojamų kalbų.

Kadangi dalykinė kalba yra nevienalytis lingvistinis reiškiny, pateikiami įvairūs jos skirstymo modeliai. Jau pats terminas įvardija, kad dalykinė kalba susijusi su koku nors dalyku. Vadinasi, dalykinė kalba konkrečioje situacijoje realizuojama kaip kokio nors dalyko kalba. Anot T. Roelcke'as, labiausiai pripažinta dalykinės kalbos klasifikacija išskiria tris dalykinės kalbos sritis: mokslo kalbą, technikos kalbą ir institucijų kalbą (Roelcke 2005, 34).

Remiantis vienu žinomiausių L. Hoffmanno modelių, pagal dalyką dalykinė kalba skirstoma horizontaliai k1, k2, k3 ir t. t. (1 pav.) (Hoffmann 1976, 184–194; Hoffmann 1985, 64–70). Dalyku ir jo dalykine kalba vadinama ne tik mokslo šaka, pvz., ekonomika, bet ir jos sritys, pvz., įmonių ekonomika, bankininkystė, buhalterinė apskaita ir kt. Tiksliai pasakyti, kiek yra dalykinių kalbų horizontalioje skalėje, sunku, nes sunku nubrėžti dalyko ribas. Be to, ima tirti vis naujas dalykines kalbas, susijusias ne tik su mokslu ar profesija, bet ir su kita specifine veikla, pvz., hobiu (arklių lenktynių kalba, buriavimo sporto kalba ir pan.).

Vertikaloje skalėje dalykinė kalba klasifikuojama kriterijumi pasirenkant specializacijos, abstrakcijos lygį K (A), K (B) ir t. t. (1 pav.). Skirstymo pagal abstrakcijos lygį pradininkas yra H. Ischreytas, išskyręs mokslo kalbą, prekybininkų kalbą ir dirbtuvės kalbą⁷ (Ischreyt 1965, 39). Prahos lingvistinės mokyklos atstovas E. Benešas, pateikdamas dalykinių tekstų tipologizavimo kriterijus, funkcinį mokslinį stilių skirsto į tyrėjų stilių ir mokomąjį stilių; kaip pereinamuosius tarp teorinio dalykinio ir praktinio stilių jis išskiria publicistinį, mokslo populiarinimo ir eseistinių stilius (Beneš 1969, 227–228). Panašiai dalykinę kalbą skirstė ir kiti tyrėjai, kalbos vertikalio lygmenų išskyrimo kriterijumi laikę žodyną (Reinhardt 1966; Schmidt 1969; Heller 1970)⁸.

k – dalykinė kalba pagal dalyką,
K – dalykinė kalba pagal abstrakcijos lygį

1 pav. *Dalykinės kalbos klasifikacija*

⁷ Vok.k.: die wissenschaftliche Sprache, die Verkäufersprache, die Werkstattsprache.

⁸ Plg. H.-R. Fluck 1996, 17-22; L. Hoffmann 1985, 64.

Naują požiūrį į vertikalią dalykinės kalbos klasifikaciją pateikė L. Hoffmannas (Hoffmann 1976, 184–194; Hoffmann 1985, 64–70). Šios klasifikacijos kriterijai yra abstrakcijos laipsnis, išorinė kalbos forma, aplinka ir komunikacijos dalyviai (Hoffmann 1985, 65). Pagal abstrakcijos lygį ir komunikacijos dalyvius išskiriami 5 kalbos sluoksniai, kurie žymimi raidėmis A – E (pav. 1):

- A: teorinių mokslų kalba (komunikacijoje dalyvauja mokslininkas ↔ mokslininkas)
  - B: eksperimentinių mokslų kalba (mokslininkas (technikas) ↔ mokslinis-techninis asistentas)
  - C: taikomųjų mokslų kalba (mokslininkas (technikas) ↔ mokslinis ir techninis gamybos vadovas)
  - D: gamybos kalba (mokslinis ir techninis gamybos vadovas ↔ gamybos meistras ↔ darbininkas (tarnautojas))
  - E: vartojimo kalba (gamybos atstovas ↔ prekybos atstovas ↔ vartotojas ↔ vartotojas)
- (Hoffmann 1985, 65–70).

Tam tikra dalykinė kalba gali, bet nebūtinai turi turėti visus sluoksnius. Schema yra sąlyginė, nes parengta remiantis technikos mokslais ir dažnai yra kritikuojama. Ši klasifikacija, pvz., muzikos kalbai gali būti taikoma taip: „natų kalba“ būtų A lygmens kalba, B ir C lygmenys – mokymo proceso kalba, D – kalbinė komunikacija tarp choro ar orkestro dalyvių, E – kalbinė komunikacija tarp koncerto lankytojų ir muzikologo (Hoffmann 1985, 67).

Dar preciziškiau dalykinę kalbą suskirstė W. v. Hahnas. Jis pateikė trijų dimensijų modelį, orientuotą į komunikaciją. Išskiriamos tokios dalykinės veiklos sferos, turinčios savo adresatus: A1 – mokslas, A2 – technologija, A3 – perteikimas (mokymas), A4 – vartojimas. Šios sferos siejamos su D1 – artima, D2 – vidutinio artumo, D3 – tolima komunikacijos distancija. 1 lygmuo – asmeniška, betarpiška komunikacija, 3 – komunikacija su nauja institucija. Trečia dimensija nusako veiklos pobūdį: H1 – organizavimas, H2 – informavimas, H3 – instruktavimas (Hahn 1983, 78–83).

Pagal šį modelį, kaip teigia W. v. Hahnas, pasirinkus tam tikrą trijų dimensijų susikirtimo tašką, galima aprašyti tipiškas dalykines komunikacijos situacijas, joms būdingus teksto žanrus bei šių žanrų savybes. Tarkime, pasirinkę tašką A1–D1–H2 (mokslas (A1) – vidutinio artumo komunikacijos distancija (D1) – informavimas (H2)), susiduriame su tokiais tekstais: dalykinis pokalbis, laboratorinio tyrimo užrašai ir pan. (Hahn 1983, 80).

Dažnai toks detalus dalykinės kalbos skirstymas laikomas per daug kompleksišku ir teorišku. T. Roelcke'as mano, kad labiau į komunikaciją orientuoto dalykinės kalbos skirstymo kriterijus yra tekstų žanrai, nes, remiantis tekstų žanrais, dalykinės kalbos klasifikacija atspindi realią komunikaciją, t. y. kalbos vartojimą (Roelcke 2005, 42).

Kaip ir pristatytos apibrėžtys, taip ir apžvelgti dalykinės kalbos klasifikacijos modeliai leidžia teigti, kad dalykinė kalba nėra vienareikšmiškai apibūdinamas heterogeniškas lingvistinis reiškiny. O terminas „dalykinė kalba“ įvardija teorinę sąvoką, nes realiai kalbinėje bendruomenėje egzistuoja dalykinių kalbų gausybė. Todėl vietoj termino „dalykinė kalba“ dažnai vartojamas terminas „dalykinės kalbos“.

3. Dalykinės kalbos tyrimų raida

Dalykinės kalbos tyrimų objektas, vystantis kalbotyros mokslui, kito. Norint išryškinti dabar aktualią dalykinės kalbos tyrimų problematiką, svarbu apžvelgti dalykinės kalbos tyrimų raidą, kurios etapai sutampa su atitinkamais kalbos lygmenimis.

Dalykinės kalbos lingvistika kaip savarankiška kalbotyros mokslo šaka susiformavo 20 amžiaus 6–7 dešimtmetyje (Hoffmann 1988, 23; Oldenburg 1992, 9), nors dalykine kalba, kaip kalbotyros mokslo objektu, susidomėta jau seniai. Pavyzdžiui, Vokietijoje ji pradėta tirti jau 19 amžiuje. Dalykinės kalbos tyrimai prasidėjo nuo leksikos tyrimų, nes leksika dalykinę kalbą labiausiai skiria nuo kitų kalbos atmainų. Vienas pirmųjų vokiečių kalbos dalykinės leksikos tyrimus diachroniniu aspektu atliko J. Grimmas (Möhn, Pelka 1984, 1–2). Tai galima laikyti pirmojo dalykinės kalbos leksikos ir terminijos tyrimų etapo užuomazga. Dalykinės kalbos leksiką toliau istoriniu ir etimologiniu aspektais 20 amžiaus pradžioje tyrė B. H. Klenzas (1900), J. Bröcheris (1907), H. Schmidtas (1909). Vėliau juos tęsė A. Dörneris (1931), F. Krebsas (1934), W. Taenzleris (1955), K. Helleris (1966), H.-R. Spiegelis (1972), L. Drozd, W. Seibicke'as (1973), D. Faulseit (1975). Nuo 20 amžiaus 6 dešimtmečio, veikiant struktūrinei kalbotyrai, kokybinės ir kiekybinės dalykinio žodyno ypatybės imamos analizuoti sinchroniniu aspektu (Drozd 1964; Ischreyt 1965; Phal 1968; Schwabe 1969; Heller 1970; Pelka 1971; Drozd, Seibicke 1973; Faulseit 1975; Reinhardt 1975; Sager, Dungworth 1977; Auger 1979)⁹. Vadinamasis dalykinės kalbos leksikos ir terminijos tyrimų etapas, kai analizės objektas buvo tik žodynas, tęsėsi iki 7 dešimtmečio pabaigos. Tačiau dalykinės kalbos leksika, ypač terminija, tyrinėjama iki šių dienų.

20 amžiaus 7 dešimtmetyje atsiradusi **funkcinė stilistika** daro įtaką ir dalykinės kalbos tyrimams. Funkcinės stilistikos atsiradimas siejamas su Prahos lingvistine mokykla. 1929 metais pasirodžiusiose Prahos lingvistinės mokyklos tezėse kalba iš funkcinų pozicijų charakterizuojama kaip kalbos priemonių sistema, tarnaujanti tam tikram tikslui. Anot B. Havráneko, kalbos priemonių parinkimas priklauso nuo pasakymo funkcijos (Havránek 1967, 346). Jis taip pat pastebi, kad kalbos priemonės, susijusios su funkciniais stiliumi, nėra vien leksinės, sintaksė čia taip pat vaidina labai svarbų vaidmenį (Havránek 1967, 349).

Funkcinėje stilistikoje dalykinę kalbą reprezentuoja mokslinis stilius bei iš dalies publicistinis ir administracinis stilius (Gläser 1998, 201). K. Župerkos manymu, dalykinėje sferoje ryškūs yra mokslinis ir administracinis stiliai (Župerka 1983, 99; Župerka 2001, 79). Anot P. Kniūkštos, specialiosios kalbos atmainos, mokslinė ir administracinė, kartais vadinamos dalykine kalba (Kniūkšta 2005, 21).

20 amžiaus 7 dešimtmetyje, dalykines kalbas tiriant funkcinio-stilistiniu aspektu, išplėtojami dalykinės kalbos **sintaksės tyrimai**. Šių tyrimų tikslas – nustatyti dalykinei kalbai būdingas sintaksines struktūras. Jos būdingais sintaksės bruožais laikoma infinityvinės ir dalyvinės konstrukcijos, daiktavardiniai žodžių junginiai, priedėliai, neveikiamoji rūšis arba jai sinonimiškos kitos kalbos priemonės (Beneš 1966, 28–31; Beneš 1973, 42–43; Beier 1979, 277–282, 280; Bitinienė 1983, 38; Bitinienė 1997 38, 49; Fluck 1996 55–56; Hoffmann 1998, 42; Kretzenbacher 1991, 119–128; Möhn, Pelka 1984, 19–20; Ohnacker 1991, 224–227; Vladarskienė 1999,

⁹ Plg. D. Möhn, R. Pelka 1984, 1-2.; L. Hoffmann 1985, 22-23.

11). Tiriant moksliniam, administraciniam ir publicistiniam stiliui būdingą sintaksę, išryškėjo dalykinio stiliaus ypatybės. Jomis laikoma apibendrinimas, dalykinis tikslumas, ryškus dėstyimo logiškumas, objektyvumas, glaustumas, išsamumas, aiškumas, anonimiškumas, kondensacija (Hahn 1983, 113, 117; Župerka 2001, 81).

Funkcinė stilistika padėjo susiformuoti ir sąvokai „dalykinė kalba“. Prahos lingvistinės mokyklos atstovas B. Havránekas skiria funkcinį stilių ir funkcinę kalbą. Funkcinį stilių lemia konkretus pasakymo tikslas ir jis yra šnekos kategorija, o funkcinę kalbą, kaip kalbos kategoriją, – kalbos priemonių norminimo uždaviniai (Havránek 1967, 366). Remdamasis B. Havráneku, L. Hoffmannas teigia, kad dalykinė kalba nėra dalykinis stilius, dalykinė kalba turi dalykinius stilius (Hoffmann 1985, 40).

20 amžiaus 7 dešimtmetyje, įsivyravus sociolingvistiniam ir komunikaciniam-funkciniam požiūriui į kalbą, pasikeičia požiūris ir į dalykinę kalbą. Dalykinė kalba apibrėžiama kaip socialinių faktorių nulemtas heterogeniškas darinys, atliekantis komunikacinę funkciją: naujieji dalykinės kalbos tyrimai nebetraktuoja dalykinės kalbos nei kaip stilistinio varianto, nei kaip terminijos sistemos (Hoffmann 1988, 23). Vietoj ir šalia termino „dalykinė kalba“ imamas vartoti terminas „dalykinė komunikacija“¹⁰. Dalykinė komunikacija apibrėžiama kaip informacijos pasikeitimas institucijose tarp dviejų ar daugiau komunikacijos partnerių sakytine arba rašytine forma (Munsberg 1996, 302). Šios komunikacijos priemonė ir yra tam tikra dalykinė kalba. Terminas „dalykinė komunikacija“, kai kurių lingvistų nuomone, yra tikslesnis nei terminas „dalykinė kalba“, nes terminu „dalykinė komunikacija“ pabrėžiamas kalbos realizavimas dalykinėje komunikacijoje, kuri ir laikoma dalykinės kalbos tyrimų objektu. Terminu „dalykinė kalba“ kaip objektas labiau išryškinama kalbos sistema. Be to, „dalykinė komunikacija“ apima ir nekalbines komunikacijos priemones, kurios kalbinei komunikacijai yra labai svarbios (Schröder 1988, 2), pvz., dalykinės situacijos, t. y. institucijos komunikacinę struktūrą, kurioje vyksta kalbinė komunikacija (Pelka 1979, 60).¹¹ Išaugus tarptautiniam bendradarbiavimui ir poreikiui kuo efektyviau tvarkyti verslo reikalus, svarbus tampa tarpkultūrinis dalykinės komunikacijos aspektas, ypač tiriama **tarpkultūrinė verslo komunikacija**¹².

20 amžiaus 7 dešimtmečio pabaigoje – 8 dešimtmečio pradžioje dalykinės kalbos tyrimų centru tampa tekstas: tiriama teksto sintaksė, koherencijos priemonės, teksto struktūra, funkcija (Hoffmann 1988, 122–175; Gläser 1990, 1–6). Šių dalykinės kalbos tyrimų posūki simboliškai žymi L. Hoffmanno 1988 metais išėjusi monografija „Nuo termino prie dalykinio teksto“ („Vom Fachwort zum Fachtext“). O dar 1983 metais L. Hoffmannas teigė, kad atėjo metas tirti didesnius nei tradicinių kalbos lygmenų vienetus, nes taikomosios kalbotyros, kuriai ir priklauso dalykinių kalbų tyrimai, pagrindas yra pragmatinis požiūris (Hoffmann 1983, 13).

¹⁰ Pasirodo monografijos: L. Hoffmann „Kommunikationsmittel Fachsprache“ (1976, 1985) („Dalykinė kalba kaip komunikacijos priemonė“); W. v. Hahn „Fachkommunikation“ (1983) („Dalykinė komunikacija“).

¹¹ Dalykinę kalbą kaip komunikacijos priemonę įmonėje tyrė R. Pelka (1979), W. v. Hahnas (1983), R. Thörle'as (2005), A. R. Mülleris (2006), teisinę komunikaciją – E. Oksaaras (1979).

¹² Tokių tyrimų pavyzdys yra 1987 m. pradėtas projektas „Suomių-vokiečių kultūriniai skirtumai verslo komunikacijoje“ („Deutsch-finnische Kulturunterschiede in der Wirtschaftskommunikation“). Vokiečių ir suomių mokslininkai tyrė vokiečių ir suomių verslininkų rašytinę ir sakytinę komunikaciją, siekdami nustatyti šios komunikacijos skirtumus (Reuter, Schröder, Tiittula 1989).

Pastebima, kad specialistas mokslinėje ar kitoje profesinėje veikloje susiduria su atitinkamais tekstais, kurie yra determinuoti tam tikros situacijos ir atlieka tam tikrą funkciją. Dalykinės kalbos lingvistikoje išsivyravauja į tekstą orientuotas tyrimų pobūdis, tekstas tampa dalykinės kalbos tyrimų objektu, atsiranda nauja tyrimų kryptis – **dalykinio teksto lingvistika**. Dalykinė kalba siejama ne tik su dalykine situacija, bet ir su **dalykiniais tekstais**, kurie apibūdinami kaip struktūriniai (lingvistiniai) ir funkciniai (komunikaciniai) vienetai (Hoffmann 1987, 7). Kaip lingvistinis vienetas dalykiniai tekstai apibrėžiami kaip įvairių morfologinių, semantinių ir sintaksinių komponentų arba teksto organizavimo principų ansamblis (Baumann 1987, 11), kaip baigtinis kiekis logiškai, semantiškai ir sintaksiškai koherentiškų sakinių (tekstų) arba sakiniui lygiaverčių vienetų (Hoffmann 1983, 14), kaip koherentiškas kalbinis arba kalbinis-stilistinis kompleksas (Göpferich 1995, 56). Kaip funkcinis vienetas dalykinis tekstas yra su specializuota visuomeninę-gamybinę veiklą susijusios kalbinės komunikacinės veiklos instrumentas ir rezultatas (Hoffmann 1983, 14), kuriamas ir suvokiamas pagal konvencionalizuotą pavyzdį (Gläser 1990, 18), kurio funkcija užtikrinti dalykinę komunikaciją (Baumann 1987, 11). Kaip teigia dalykinio teksto apibrėžtys, funkcinis aspektas yra pirminis, nulemiantis struktūrinį, t. y. dalykinis tekstas susideda iš socialinių, situacinių ir tematinių faktorių bei iš minėtųjų faktorių nulemtų teksto struktūros, stilistinių ir formalių požymių (Baumann 1992, 9). Pabrėžiami taip pat ir kognityviniai dalykinių tekstų aspektai: tekstai, kaip kompleksiški kalbiniai ženklai, atitinka kompleksiškas propozicijas žmogaus sąmonėje ir kompleksiškus informacinius vienetus objektyvioje realybėje (Hoffmann 1983, 14), jie yra informacijos protinio-kalbinio apdoravimo rezultatas (Gläser 1990, 18).

Aprašius ir išanalizavus struktūrinius institucijose ar komunikacijos situacijose vartojamų dalykinių tekstų požymius, išskiriami ir analizuojami **dalykinių tekstų žanrai**. Dalykiniams tekstams aprašyti ir tekstų žanrams klasifikuoti pateikiami dalykinių tekstų žanrų analizės modeliai, pagal kuriuos nustatomi tekstų žanrų lingvistiniai, struktūriniai bei komunikaciniai bruožai. Žymiausi jų – L. Hoffmanno (1983) kumuliacinis modelis, K.-D. Baumanno (1992) integracinis modelis.

Tiriant komunikacijos situacijose vartojamus tekstų žanrus, tekstai imami tipologizuoti. Remdamosi teksto funkcija, D. Möhns ir R. Pelka dalykinius tekstus skirsto į deskriptyvinius, instrukcinius ir direktyvinius (Möhn, Pelka 1984, 126). Viena žymiausių – S. Göpferich technikos ir gamtos mokslų tekstų klasifikacija. Pagal tą patį teksto funkcijos kriterijų ji išskiria šios dalykinės kalbos keturis tekstų tipus: teisinius-normatyvinius tekstus, į pažangą orientuotus-aktuales tekstus, didaktinius-instrukcinius tekstus ir žinias apibendrinančius tekstus (Göpferich 1995, 119–135).

Taigi pastaraisiais dešimtmečiais dalykinės kalbos tyrimų centre yra dalykiniai tekstai bei dalykinė komunikacija. Išsivyravus į tekstą orientuotam požiūriui, stilius traktuojamas kaip dalykinio teksto organizavimo dalis, o sintaksinės struktūros analizuojamos kaip teksto žanro bruožas.

Apie tai, kad dalykinės kalbos tyrimai nuo 20 amžiaus 7 dešimtmečio įgauna vis didesnę masą ir svarbą, liudija nuo 1977 metų vykstantys dalykinės kalbos simpoziumai ir kongresai, kuriuos organizuoja įvairios asociacijos ir organizacijos, pvz., Association Internationale de Linguistique Appliquée (AILA), Meždunarodnaja Asociacija Prepodavatelej Russkogo Jazyka i Literatury (MAPRJaL), der Internationale Deutschlehrer-Verband (IDV). Labai svarbus žingsnis buvo žurnalo, skirto dalykinių kalbų tyrimams, „Fachsprachen. Languages for Specific Purposes“ pasirodymas. Dalykinės kalbos svarbą rodo ir tokių knygų serijų kaip „Forum für Fachsprachenforschung“

(Tübingen), „Fachsprache – Fremdsprache – Muttersprache“ (Dresden), „Leipziger Fachsprachen-Studien“ ir „Hamburger Arbeiten zur Fachsprachenforschung“ atsiradimas. Išleista monografijų, kuriose pateikiamos dalykinės kalbos teorijos, apibendrinami tyrimų rezultatai. Žymiausias jų – L. Drozd, W. Seibicke „Deutsche Fach- und Wissenschaftssprache“ (1973), H.-R. Fluck „Fachsprache“ (1976, 1996), L. Hoffmann „Kommunikationsmittel Fachsprache“ (1976, 1985), L. Hoffmann „Vom Fachwort zum Fachtext“ (1988), P. F. McDonald „English Special Languages“ (1980), R. Kocourek „La langue française de la technique et de la science“ (1982), W. v. Hahn „Fachkommunikation“ (1983), D. Möhn, R. Pelka „Fachsprachen“ (1984), R. Arntz, H. Picht „Einführung in die Terminologearbeit“ (1989), R. Gläser „Fachtextsorten im Englischen“ (1990), W. Birkenmaier, I. Mohl „Russisch als Fachsprache“ (1991), K.-D. Baumann „Integrative Fachtextlinguistik“ (1992), „Fachsprachen. Languages for Special Purposes: ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft, 1998, 1999¹³, T. Roelcke „Fachsprachen“ (1999, 2005).

Lietuvos dalykinės kalbos tyrimus reprezentuoja A. Bitinienės „Mokslinis stilius“ (1983), A. Bitinienės „Funkciniai stiliai: sakinio ilgis ir struktūra“ (1997), I. Smetonienės „Garsinės reklamos stilius“ (2001), A. Paulauskienės „Teisinkų kalba ir bendrosios normos“ (2004), R. Vladarskienės „Sintaksinių priemonių ypatybės valstybės dokumentų kalboje“ (2004), P. Kniūkštos „Administracinė kalba ir jos vartoseną“ (2005).

Taigi dalykinė kalba, kaip dalykinių faktorių nulemtas kalbos vartojimas, yra tiriama įvairiais aspektais. Jos tyrimų raida apima 3 pagrindinius etapus: leksikos ir terminijos etapą, funkcinį stilistinį požiūrį į dalykinę kalbą ir į tekstą orientuotos dalykinės kalbos kaip komunikacijos priemonės etapą.

4. Išvados

20 amžiaus 7 dešimtmečio pradžioje, atsiradus komunikaciniam-funkciniam požiūriui į kalbą bei augant mokslinių tyrimų mastui ir vykstant techninei pažangai, suintensyvėjo dalykinės kalbos tyrimai ir bandymai ją apibrėžti. Į dalykinę kalbą, kaip ir į pačią kalbą, žvelgiama iš komunikacinių-funkcinių (komunikacijos priemonė), pragmatinių (tarnauja kokiam nors užduočiai atlikti), sociolingvistinių (kalbos atmaina, nulemta socialinių (profesijos) ir lingvistinių momentų), socialinių (socialinis, kolektyvinis „dydis“), kognityvinių (pažinimo priemonė, perteikia mąstymo struktūras) pozicijų.

Dalykinė kalba egzistuoja ne greta nacionalinės kalbos, bet yra jos dalis, t. y. kalbos priemonė, kurios pasirinkimą lemia dalyko komunikacijos situacija, su ja susiję tikslas, kalbos vartotojai, jų pažinimo poreikis ir mąstymas.

Dalykinės kalbos klasifikacijos modeliai leidžia teigti, kad dalykinė kalba yra heterogeniškas lingvistinis reiškiny, kuris dažniausiai klasifikuojamas remiantis dviem ekstralingvistiniais kriterijais: dalyku ar komunikacijos situacija ir abstrakcijos ar specializacijos laipsniu. Vadinasi, sąvoka „dalykinė kalba“ apima, pvz., ir mokslo kalbą, ir administracinę kalbą, ir kalbą tarp darbuotojų įmonėje, ir mediko bei paciento komunikaciją.

¹³ Plg. Fachsprachen. Languages for Special Purposes. Berlin. New York. 1998. Band 1, XXIX.; H.-R. Fluck. 1996, 37.

Reiškinio heterogeniškumas rodo, kad terminas „dalykinė kalba“ įvardija teorinę sąvoką, nes realiai egzistuoja gausybė dalykinių kalbų. Todėl dažnai vartojamas terminas „dalykinės kalbos“.

Dalykinę kalbą galima laikyti kalba, o ne kalbos stiliumi, nes ji, kaip kalbos priemonių normatyvinis kompleksas, yra kalbos sistemos kategorija, o konkrečioje situacijoje realizuojama dalykinė kalba turi dalykinius stilius.

Dalykinės kalbos tyrimo istorija rodo, kad pirmiausia buvo tiriamas dalykinės kalbos žodynas, vėliau jai būdingi gramatiniai reiškiniai, o pastaruose metu pagrindinis dalykinės kalbos tyrimų objektas yra tekstas. Taigi kiekviena dalykinė kalba turi jai būdingą žodyną, ji komunikacijos situacijose reiškiasi tam tikrais teksto žanrais, kurie turi tam tikrus gramatinius bruožus.

Dėl to, kad dalykinė kalba yra labai kompleksiškas reiškinys, apimantis įvairaus abstrakcijos lygio kalbą įvairiausiose dalykinėse situacijose, taip pat ir specialisto ir nespecialisto komunikacija, siūlomas terminas „dalykinė kalba“ ar „dalykinės kalbos“. Terminas „profesinė kalba“, „specialybės kalba“ ar „specialioji kalba“ neatspindi nuo 20 amžiaus 7 dešimtmečio Vakarų Europos šalių kalbotyroje nagrinėjamos sąvokos, nes neapima specialisto ir nespecialisto komunikacijos. Terminai „profesinė kalba“ ar „specialybės kalba“ įvardija tik dalykinės kalbos atmainą, t. y. profesinėje veikloje ar studijuojant vartojamą kalbą. Terminas „specialioji kalba“ taip pat nevisai tiksliai apibūdina kalbą, vartojamą dalykinėje situacijoje, nes „specialus“ reiškia ir „priklausantis kuriai nors siaurai visuomeninio gyvenimo sričiai“, „tam tikras“, „ypatingas“, „išskirtinis“ (Tarpautinis žodžių žodynas, 2003, 695). Taigi „specialiąja kalba“ galėtų būti vadinama, pvz., ir gestų ar vaikiškoji kalba.

LITERATŪROS SĄRAŠAS:

- Baumann K.-D. 1987. Ein Versuch der ganzheitlichen Betrachtung von Fachtexten. Hrsg. L. Hoffmann. *Fachsprache Instrument und Objekt*, 10–22. Leipzig.
- Baumann K.-D. 1992. *Integrative Fachtextlinguistik*. Tübingen.
- Beier R. 1979. Zur Syntax in Fachtexten. Hrsg. W. Mentrup. *Fachsprache und Gemeinsprache*, 276–292. Düsseldorf.
- Beneš E. 1966. Syntaktische Besonderheiten der deutschen wissenschaftlichen Fachsprache. *Deutsch als Fremdsprache*. H. 3, 26–35.
- Beneš E. 1969. Zur Typologie der Stilgattungen der wissenschaftlichen Prosa. *Deutsch als Fremdsprache*. H. 3, 225–233.
- Beneš E. 1973. Die sprachliche Kondensation im heutigen deutschen Fachstil. *Linguistische Studien III*, 40–50. Düsseldorf.
- Bitinienė A. 1983. *Mokslinis stilius*. Vilnius.
- Bitinienė A. 1997. *Funkciniai stiliai: sakinio ilgis ir struktūra*. Vilnius.
- Buhlmann R., Fearn A. 1987. *Handbuch des Fachsprachenunterrichts*. Berlin.
- Fluck H.-R. 1996. *Fachsprachen*. Tübingen.
- Gläser R. 1990. *Fachtextsorten im Englischen*. Tübingen.
- Gläser R. 1998. Fachsprachen und Funktionalstile. *Fachsprachen. Languages for Special Purposes*, 199–221. Berlin. New York.
- Göpferich S. 1995. *Textsorten in Naturwissenschaften und Technik. Pragmatische Typologie – Kontrastierung – Translation*. Tübingen.
- Hahn von W. 1983. *Fachkommunikation*. Berlin. New York.
- Наврѓанек В.: Гавранек Б. 1967. Задачи литературного языка и его культура. *Пражский лингвистический кружок*, 338–377. Москва.
- Hoffmann L. 1976. *Kommunikationsmittel Fachsprache*. Berlin.

- Hoffmann L. 1983. Kumulative Analyse wissenschaftlicher Texte als Grundlage für die Beschreibung und Klassifizierung von Fachtextsorten. *Wissenschaftliche Zeitschrift der Wilhelm-Pieck-Universität Rostock*. Gesellschaftswissenschaftliche Reihe, Jg. 32. H. 2, 13–17.
- Hoffmann L. 1985. *Kommunikationsmittel Fachsprache*. Tübingen.
- Hoffmann L. 1987. Fachsprachen – Instrument und Objekt. Hrsg. L. Hoffmann. *Fachsprachen Instrument und Objekt*, 7–9. Leipzig.
- Hoffmann L. 1988. *Vom Fachwort zum Fachtext*. Tübingen.
- Hoffmann L. 1998. Syntaktische und morphologische Eigenschaften von Fachsprachen. *Fachsprachen. Languages for Special Purposes*, 416–425. Berlin. New York.
- Ischreyt H. 1965. *Studien zum Verhältnis von Sprache und Technik*. Düsseldorf.
- Kalverkämper H. 1980. Die Axiomatik der Fachsprachen-Forschung. *Fachsprache*. Jg. 2. H. 1, 2–20.
- Kniūkšta P. 2005. *Administracinė kalba ir jos vartoseną*. Vilnius.
- Kretzenbacher H. L. 1991. Syntax des wissenschaftlichen Fachtextes. *Fachsprache*. Jg. 13. H. 1–2, 118–134.
- Marcinkevičienė R. 2004. Kalbos ir teksto atmainas įvardijančių terminų problemos. *Terminologija 11*, 7–30.
- Möhn D., Pelka R. 1984. *Fachsprachen*. Tübingen.
- Munsberg K. 1996. Fachsprachen. Hrsg. G. Henrici, C. Riemer. *Einführung in die Didaktik des Unterrichts Deutsch als Fremdsprache*. Band 2, 300–329. Baltmannsweiler.
- Müller A. P. 2006. *Sprache und Arbeit. Aspekte einer Ethnographie der Unternehmenskommunikation*. Tübingen.
- Ohnacker K. 1991. Die Syntax der Fachsprache Wirtschaft. *Zielsprache Deutsch*. H. 4, 221–230.
- Oksaar E. 1979. Sprachliche Mittel in der Kommunikation zwischen Fachleuten und zwischen Fachleuten und Laien im Bereich des Rechtswesens. Hrsg. W. Mentrup. *Fachsprache und Gemeinsprache*, 100–113. Düsseldorf.
- Oldenburg H. 1992. *Angewandte Fachtextlinguistik*. Tübingen.
- Paulauskienė A. 2004. *Teisininkų kalba ir bendrosios normos*. Vilnius.
- Pelka R. 1979. Kommunikationsdifferenzierung in einem Industriebetrieb. Hrsg. W. Mentrup. *Fachsprache und Gemeinsprache*, 59–83. Düsseldorf.
- Reuter E., Schröder H., Tiittula L. 1989. Deutsch-finische Kulturunterschiede in der Wirtschaftskommunikation. Fragestellungen, Methoden und Ergebnisse eines Forschungsprojekts. *Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache*. Bd. 15. München, 237–269.
- Roelcke T. 2005. *Fachsprachen*. Berlin.
- Schröder H. 1988. *Aspekte einer Didaktik/Methodik des fachbezogenen Fremdsprachenunterrichts*. Frankfurt am Main.
- SKP: *Specialybės kalbos programa*. 2003. Gimtasis žodis. Nr. 8, 18–21.
- Smetonienė I. 2001. *Garsinės reklamos stilius. Disertacijos santrauka*. Vilnius.
- Tarptautinis žodžių žodynas*. 2003. Vilnius.
- Thörle B. 2005. *Fachkommunikation im Betrieb. Interaktionsmuster und berufliche Identität in französischen Arbeitsbesprechungen*. Tübingen.
- Vladarskienė R. 1999. *Sintaksinių priemonių ypatybės valstybės dokumentų kalboje. Disertacijos santrauka*. Kaunas.
- Vladarskienė R. 2004. *Sintaksinių priemonių ypatybės valstybės dokumentų kalboje*. Vilnius.
- Župerka K. 1983. *Lietuvių kalbos stilistika*. Vilnius.
- Župerka K. 2001. *Stilistika*. Šiauliai.

WAS UMFASST DER BEGRIFF FACHSPRACHE?

Eglė Kontutytė

Zusammenfassung

In den letzten Jahrzehnten ist die Fachsprache zu einem der wichtigsten Gegenstände der angewandten Linguistik geworden. In der lituanistischen Sprachwissenschaft wird aber dieser Begriff noch selten erwähnt und ist noch kaum definiert. Mehrere diesen Begriff bezeichnende Termini („dalykinė kalba“, „specialioji kalba“, „specialybės kalba“ ir „profesinė kalba“) werden verwendet, deren Inhalt aber nicht genau festgelegt wird. In der germanistischen Fachsprachenforschung wird der Begriff „Fachsprache“ mit Hilfe lexikalischer, grammatischer, kommunikativ-funktionaler, soziolinguistischer, pragmatischer, kognitiver, soziologischer Kriterien beschrieben. Die Fachsprache als Gegenstand der Linguistik ist heterogen. Mehrere Klassifizierungsmodelle der Fachsprache stellen die Komplexität und die Vielfalt der Gliederungskriterien dieses Gegenstands dar. Die meist verwendeten Kriterien sind das Fach und der Abstraktionsgrad der Sprache. Die Fixierung der Fachbereiche führt zu horizontaler Gliederung der Fachsprache. Unter Fächern und ihren Fachsprachen werden z.B. Wirtschaft, Geschichte, Biologie, Medizin, Literaturwissenschaft verstanden. Die horizontal gegliederten Fachsprachen werden vertikal geschichtet. Die vertikale Schichtung einer Fachsprache erfolgt aufgrund ihres Spezialisierungs- und Abstraktionsgrads.

Der Forschungsgegenstand hat sich mit der Geschichte der Sprachwissenschaft vom Fachwort zur fachsprachlichen Syntax geändert. In der letzten Zeit steht im Mittelpunkt der Fachsprachenforschung der Fachtext, die Fachtextsorten sowie die Fachkommunikation als Hauptgegenstand der Fachsprachenforschung.

Aufgrund der Vielfalt der Kommunikationsbereiche und Kommunikationspartner, zu denen auch z. B. Laien gehören, könnte die litauische Benennung „dalykinė kalba“ den oben dargestellten Begriff am genauesten bezeichnen.

Įteikta 2007 kovo mėn.